

Aspekte baltistischer Forschung. Schriften des Instituts für Baltistik Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, I, hrsg. von Jochen D. Range, Essen, Verl. Die Blaue Eule, 2000, 404.

Pirmasis Greifswaldo universiteto Baltistikos instituto pradėtų leisti raštų tomas dedikuotas žymiam Vokietijos baltistui ir slavistui, pirmajam šio instituto kūrėjui, vadovui Rainieriui Eckertui. Knyga susideda iš 21 įvairius baltistikos ir jai artimų sričių klausimus gvildenančio straipsnio. Taip pat pateiktas R. Eckerto baltistinių publikacijų sąrašas, o patį mokslininką trumpai pristato prof. Jochenas D. Range, dabartinis Baltistikos instituto direktorius ir šio tomo sudarytojas.

Plataus akiračio mokslininką pagerbiančių straipsnių tematika taip pat plati ir įvairi – yra ir kalbotyros, ir mitologijos klausimus svarstančių, ir literatūrologinių tyrimų. Daugiausia darbų skirta dviem kalbotyros sritims – tradicinei filologijai (išorinei lingvistikai) ir istorinei kalbotyrai.

Į Lietuvoje dar mažai pažįstamos lingvistinės istoriografijos klausimus gilinasi Pietro U. Dini („Die baltischen Sprachen bei Hieronymus Megiser“, p. 89–108). Straipsnio centre – protestantiška XVI–XVII a. Europos poliglotizmo kultūra, kurios dėka atsirado įvairių kalbų, tarp jų ir baltų, duomenis gretinantys darbai. Jų analizė – puiki galimybė nušviesti baltų filologijos proistorę Europoje. Šįkart straipsnyje apibendrinami, pagilinami Hieronimo Megisero veikalų, ypač daugiakalbio žodyno „Thesaurus Polyglottus“ (1603), tyrimai¹. Analizei pasirinktos knygos nėra originalios, jos tik ankstesnio ar to paties meto atitinkamos literatūros savaip pakoreguota

¹ Plg. dar P. U. Dini, Baltų kalbos bei kultūros Rinascimento laikotarpiu. Baltų kalbų suvokimas Angelo Roccas 1591 m. „De dialectis“, – Blt IV priedas, 1991, 42–50; t. p. a u t.: Der Werdegang der Auffassung über die baltische Sprachdomäne bei Lorenzo Hervás y Panduro, – IF, CII, 1997, 261–294; Vilniaus humanistų „lotynintojų“ lingvistika, – Archivum Lithuanicum, I, 1999, 115–126; Giambattistos Bodoni'o Parmoje išleistas lietuviškas „Tėve mūsų“ (1806), – Archivum Lithuanicum, II, 2000, 139–150; Le lingue baltiche, Firenze, 1997 = Baltų kalbos. Lyginamoji istorija, Vilnius, 2000, 279t., 308–314, ir kt.

santrauka, taigi puikiai atskleidžia baltų kalbų pažinimo padėtį Renesanso laikų vokiečių kraštuose. P. U. Dini nustatė, jog to pažinimo būta dar menko: Megiseras ir jo amžininkai daugelį baltų žodžių pateikdavo labai iškraipytų, kartais supainiodavo su kitos kalbos žodžiais; kalbų klasifikacija taip pat nepatobulėjo – perimta populiari Aeneos Sylvijaus Piccolominio tradicija baltų kalbas priskirti prie slavų kalbų, visiškai neatsižvelgta į LDK istorikų, rašytojų mintis (kad ir spekuliatyviai) apie baltų kalbų kilmę. Vertinga, jog italų mokslininkui pasisekė rasti daugiau baltų kalbų (ar bent tokiais laikomų) žodžių, vartotų Megisero leidiniuose. Liko ir neatsakytų klausimų: nepavyko aiškiai nustatyti Megisero pateiktų latvių ir prūsų kalbų duomenų šaltinių. Ypač įdomus šiuo požiūriu būtų latviškas psalmės dvielis ir spėjamas prūsų germanizmas *berfschge* (p. 101 pateiktas *berfschge*, matyt, yra korektūros klaida). P. U. Dini'o straipsnis aptariamame Greifswaldo universiteto raštų tome atrodo bene labiausiai pagerbtas iš visų išorinei lingvistikai skirtų darbų – čia įdėta vienintelė tokio tipo iliustracija – „Thesaurus Polyglottus“ puslapio fragmento fotokopija. Reikia apgailestauti, kad leidėjai nesurado galimybės panašiai iliustruoti kitų filologijos srities straipsnių, ypač Gertrudos Bense's bei Bernfriedo Schleratho, kurių objektas – reti, unikalūs tekstai.

Likusiuose išorinės lingvistikos darbuose aptariami jau vien su lietuvių senąja raštija susiję klausimai. Tai suprantama, nes šiuo metu lietuviškų senųjų tekstų tyrimai ir Lietuvoje, ir užsienyje yra labai intensyvūs. Intensyviai tyrimus atlieka ir pats Greifswaldo universiteto Baltistikos institutas. Trys straipsniai gvildena vieną aktualesnių lietuvių filologijos, tekstologijos temų – teksto santykį su šaltiniais.

Gertrud Bense („Judit ir Olopernas. Zu den „Biblischen Historien“ auf Litauisch 1742“, p. 21–38) analizuoja vienintelio Hallès Franckės fondo bibliotekoje saugomo knygos *Ißkirstyti ir Szwentam Raßte randomi Nuffidawimai* [...] *Méte 1742* egzemplioriaus vertimo ypatumus. Labiausiai gilinamasi į knygos sandarą, nustatomi struktūrinai skirtumai tarp vertimo ir vokiško Johanno Hübnerio originalo. Nuodugniai, su didokomis citatomis parodoma, jog vertėjas Adomas H. Pilgrimas vokišką Biblijos pasakojimų rinkinį, skirtą vaikų ugdymui, gerokai supaprastino, pritaikė savo

skaitytojams. Analizuojamos ir kelios pasirinktos Senojo Testamento istorijų dalies kalbinės ypatybės (prielinksnių, dalyvinių konstrukcijų vartoseną, dvigubos sangražos veiksmažodžių formos, vardų adaptavimas), kurios savaip atskleidžia tiriamo teksto vertimo ir kalbos kokybę. Taigi straipsnyje pristatomi tik pradiniai, žvalgomieji teksto tyrimai; veikiausiai todėl ir apibendrinimai nepadaryti. Iš minėtų tyrimų, tą liudija ir darbo pavadinimas, autorei ypač svarbus vienas aspektas – Biblijos, Senojo Testamento, vardų adaptavimas. Įžvalgiai pastebėta, jog vaikams skirtos knygos vertime asmenvardžiai turėtų būti labai rūpestingai pritaikyti prie savos kalbos sistemos. Nedidelės citatos analizė parodė, jog vardai išties gana neblogai adaptuoti fonologiškai, tačiau morfologinis pritaikymas nenuoseklus. Gaila, jog šios temos nesiimta plačiau ir nuosekliau tirti, nelyginta su 1735 metų Biblijos vertimu, vėlesniais *Nuffidawimų* leidimais – tam galėjo būti skirtas visas straipsnis.

Baltramiejaus Vilento veikalo *Euangelias bei Epistolas* (1579) – pirmojo išlikusio Naujojo Testamento ištraukų knygos vertimo – šaltinius tikslina italų kalbininkas Guido Micheli („Zu den auf Luther fußenden Übersetzungsbesonderheiten des Römerbriefes in den *Evangelias bei Epistolas* aus dem Jahr 1579“, p. 196–205). Panašiai kaip ir G. Benses tyrimai, straipsnis rodo, jog lietuviško teksto ir galimų šaltinių lyginimas dar tik pradėtas: ištirta tik nedidelė Vilento veikalo dalis – perikopės iš šv. Pauliaus laiško romiečiams (taigi ne pagrindinė Biblijos dalis), detaliam grentiniam tik su Liuterio Biblija ir Vulgata. Autoriaus tvirtinimas, jog tokios teksto apimties pakanka ryšiams su pagrindiniais šaltiniais nustatyti, o tolesnė analizė keis tik detales (p. 197), tekstologiškai atrodo gana abejotinas. Kad Vilento veikalas verstas remiantis vokišku Liuterio tekstu, teigė ir daugelis kitų mokslininkų, tačiau didžiumos teksto nuodugniau nepalyginus su lenkiška Biblija, vokiškais Biblijos variantais (apie šias sąsajas užsiminta paties G. Micheli'o p. 202, 203 3 išn.) per anksti svarstyti apie santykį su kitais galimais šaltiniais ar vertimo metodu, kaip daroma straipsnio pabaigoje (p. 204). Be to, straipsnio skaitymą gana apsunkina kai kurių pavyzdžių pateikimo būdas. Grafiškai citatose išskiriami tik lietuviškų ir vokiškų sakinių sutampantys fragmentai, o minimi neatitikimai, kuriuos galėję nulemti kiti

šaltiniai, neparyškinti, tad tenka lyginti tekstus ir spėlioti, ką autorius turėjo galvoje, ar, pvz., pusdalyvio *turedami* vartojimą, sakinyje: [...] *wienas antra fanariu efme / turedami tuleriopas downas* [...] (Rm 12, 5–6; p. 202), ar ką nors kita. Labai pageidautinas būtų ir šaltinių sąrašas – nėra nurodyta tiksli Vilento veikalo, gretintos Liuterio Biblijos ir kitų knygų bibliografija.

Samuelio Chylinskio versto Naujojo Testamento šaltinių klausimas aptariamas Bernfriedo Schlerath'o straipsnyje „Chylinskis Übersetzung des Neuen Testaments: Überlegungen zu seiner Vorlage“ (p. 279–290). Remdamasis Chylinskio įrašytomis rankraštyje pastabomis, gretinančiomis tam tikrus lietuvių, olandų, lotynų kalbos žodžius, taip pat kitais vertimo ypatumais, mokslininkas patvirtina spėjimą, jog Naujojo Testamento vertimo pagrindas – olandiška Biblija. Deja, čia reikėtų pritari kito Greifswaldo universiteto Baltistikos instituto knygos recenzento Axelio Holvoeto žodžiams, jog straipsnyje keliamas teiginys nėra naujas, jam pagrįsti įrodymų jau pateikė Irena Zawadzka, Stanisławas F. Kolbuszewskis, papildomų įrodymų – Gina Kavaliūnaitė, o autoriaus kartojimasi nulėmė nepakankamas lenkų ir lietuvių mokslinės literatūros pažinimas². Ypač atkreiptinas dėmesys į G. Kavaliūnaitės darbus, kuriuose remiamasi XVII a. olandiškos Biblijos leidimais – B. Schlerathas naudojami tik 1920 metų Biblijos leidimu, o tekstologijos požiūriu tai nepriimtina³. Be to, kai kurių lietuvių kalbos žodžių, taisyčių interpretacija ne visada teisinga. Štai teigiama, jog *prigulėti* yra vedinys iš *gulėti*, turintis dabar pasenusią reikšmę „(kam nors) priklausyti“, o jo valdomą linksnį Chylinskis pakoregavo remdamasis olandišku šaltiniu (p. 284). Iš tiesų senuosiuose tekstuose gana paplitęs *prigulėti* yra vertinys iš *le. należeć* (*do* + *gen.*; *się* *dat.*) ar *przynależeć* (*dat.*)

² A. Holvoet (Rec.), Aspekte baltistischer Forschung. Schriften des Instituts für Baltistik Ernst-Moritz-Arndt-Universität Greifswald, I, hrsg. von Jochen D. Range, Essen, 2000, 404, – Archivum Lithuanicum, III, 2001, 305.

³ Iš paskutiniųjų Kavaliūnaitės darbų minėtinas straipsnis „Chylinskio Naujojo Testamento vertimas ir jo šaltiniai: įrašai bei teksto taisyklės“, – ALL XLIV 105–128. Čia išsamiai analizuojami ne tik Chylinskio vertimo ryšiai su olandiškuoju šaltiniu, bet ir galimi lenkiškieji šaltiniai.

„priklausyti“. Chylinskis, puikiai mokantis lenkų kalbą, galėjo dvejoti dėl tolesnio valdomo įvardžio linksnio, tačiau *jumus* pataisymas į *jusump* buvo padarytas veikiausiai ne (arba ne tik) dėl olandiško šaltinio įtakos – juk le. *do* + gen. Chylinskio vertime dažniausiai atitinka aliatyvas (žr. K a v a l i ū n a i t ė, ALL XLIV, 117). Diskutuotina, ar netiesioginio objekto *jumus* taisyką į *jusup* (t. y. tam tikrą Chylinskio svyravimą) frazėje *rašyt tus pacius daykt⁴ newęgiu jusu[m]p* paskatino tai, jog „in *nevengti* schwer eine Richtung empfunden werden kann“ (p. 284t.). Veikiausiai tai taip pat nulėmė lenkiškas Biblijos šaltinis arba lenkų kalbos įtaka: *pisać do* + gen. Žodžiui *parstoti/ perstoti* „nustoti, liautis [ir kt.]“ B. Schlerathas siūlo papildomai priskirti reikšmę „pailsti, nuilsti, pavargti (vok. müde werden, nachlassen)“ (p. 283, 2 išn.). Ją esą liudija kelios Arnulpo Juozapo Giedraičio⁴ versto Naujojo Testamento (1816) citatos (Gal 6, 9; Lk 18, 1; 2 Tim 3, 13), kurių Vulgatos atitikmenys yra su lo. *deficere* „nuvargti, išsekti, mažėti, netekti jėgų [ir kt.]“. Tačiau nurodomose Biblijos vietose (tiksliau tik pirmose dviejose, nes trečia nurodyta klaidingai) *parstoti* ir lo. *deficere* vartojamas su neiginiu, kuris šiame kontekste abi minėtas reikšmes labai suartina, taigi *neparstoti* „nepaliauti, nenustoti“ jokios ypatingos reikšmės neatspindi: jis tiesiog sinonimiškai pavartotas kaip *non deficere* „nenuilsti, nepavargti“ atitikmuo. Be to, čia vėl neatsižvelgta į lenkiškus šaltinius, o juk žinoma, jog Giedraičio *Naujas istatymas* taisytas pagal lenkišką J. Wujeko variantą (žr. S u b a č i u s ŽBKI 180 su lit.).

Šalia filologijos darbų galima aptarti ir Elviros J. Bukevičiūtės straipsnį „Zum Gebrauch des substantivischen Duals in der preußisch-litauischen Bibel von J. J. Quandt“ (p. 39–68). Autorės pateikiami susisteminti dviejų Quandto Biblijos leidimų (1735, 1755) dviskaitos formų duomenys rodo dviskaitos kategorijos (ši kartą vardažodžių dviskaitos⁵) gyvumą XVIII amžiuje. Surinkta

⁴ Kaip nustatė Giedrius Subačius, iš tiesų ši Naująjį Testamentą vertė B. Gailevičius, o perdarinėjo, tvarkė A. J. Giedraitis, D. Mogenis, B. Gailevičius ir kt. (žr. G. S u b a č i u s, Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia, Vilnius, 1998, 173–197).

⁵ Plg. dar E. J. Bukevičiūtė, Veiksmažodžių dviskaitos vartojimas J. J. Kvantto Biblijoje, – Blt V priedas 79–90.

medžiaga analizuojama gana įvairiapusiškai: aprašomi semantinės ir sintaksinės dviskaitos vartosenos ypatumai, mėginama nustatyti kiekvieno vardažodžių dviskaitos kamieno paradigma, detalai išnagrinėjama dviskaitos formų (ypač acc. du.) rašyba. Užfiksuota įdomi nom. du. forma *du žmonu* (p. 63), kuri galėtų būti ir analogiškai padaryta iš nom. pl. *žmonės*. Šios pasirinktos tyrimų krypties neatitinka greta referuojami istorinės (iki-rašytinės) morfologijos dalykai – labai kruopščiai aprašinėjama kiekvienos dviskaitos galūnės kilmė, gilinant net į indoeuropiečių prokalbės lygmens rekonstrukciją. Toks kelių tyrimo lygmenų suplakimas kuria klaidingą įspūdį, jog nagrinėjamo šaltinio duomenys ypač svarbūs baltų ar lietuvių prokalbės dviskaitos rekonstrukcijai. Lietuvių rašomosios kalbos istorijai būtų buvę daug naudingiau plačiau panagrinėti atvejus, kuriais dviskaitos forma Quando Biblijoje jau nebevartojama arba palyginti tirtų (taip pat ir vėlesnių) Biblijos leidimų dviskaitos duomenis – straipsnyje prie cituojamo pavyzdžio Biblijos leidimo metai dažniausiai net nepažymėti. E. J. Bukevičiūtės darbe pasitaiko ir kitų netikslumų. Antai į teiginio, jog poriniai objektai dažniausiai vartojami tik daugiskaita, iliustracinius pavyzdžius pateko sakiny su kilmininko linksnio, kurio dviskaitos apskritai tuomet nebebūta, forma: [...] *ties solėlu jo kojū* (p. 43). Vargu ar patikima *jā* kamieno dat., instr. du. galūne laikyti *-im* remiantis tik vieno žodžio *marti* pavyzdžiais (p. 55t.) ir teigti, jog būtent iš šio kamieno formų perimtos priebalsinio *r* kamieno dat., instr. du. formos *-im* (p. 62). Remiantis tik vieno teksto duomenimis daryti platesnius apibendrinimus netinka. Į straipsnį pateko ir korektūros klaidų – sumaišytos kai kurių skyrelių nuorodos: vietoj skaičiaus 5.1. išspausdinta 1.5.1. (p. 61), vietoj 2.2. – 1.2.2. (p. 62), o vietoj 5.2. – 1.5.2. (p. 62).

Savitas įvadas į baltų ir slavų kalbų diachronijos tyrimus yra Wolfgango Hocko nuosekliai parašytas straipsnis „Balto-Slavisch, Indo-Iranisch, Italo-Keltisch. Kriterien für die Annahme von Sprachgemeinschaften in der Indogermania“ (p. 119–145). Ne kartą plačiai diskutuotai⁶ baltų ir slavų bendros prokalbės problemai spręsti W. Hockas pasirenka gana originalų kelią –

⁶ Šių diskusijų lakonišką apžvalgą žr. ir P. U. D i n i, Baltų kalbos. Lyginamoji istorija, Vilnius, 2000, 137–147.

pritaiko kitų mokslų, teksto kritikos ir genetikos (filogenezės), tiriamų objektų klasifikavimo metodiką⁷. Jos pagrindas – išskirtinės, bendros inovacijos, kurios nurodo bendrą objektų šaltinį, kilmę. Iš pateiktos argumentuotos analizės aiškėja, jog buvusią bendrą prokalbę patikimiausiai (nors ir su tam tikromis išlygomis) rodo fonologinės ir morfologinės kalbinės inovacijos, konkrečiau tariant, pakanka netgi vienos ryškios ir neabejotinos inovacijos. Remiantis nusistatytais kriterijais, iš straipsnyje pervertintų trijų spėjamų prokalbių neabejotiną inovaciją turi tik indų-iranėnų kalbos, o baltų, slavų bei italų, keltų kalbų skiriamąsias ypatybes galima traktuoti įvairiai. Vis dėlto autorius teiginys, jog baltų ir slavų kalbų vienodi sonantų refleksai (ide. *l, *m, *n, *r > bl.-sl. *il, *im, *in, *ir / *ul, *um, *un, *ur) tikrai yra išskirtinė, neskolinata kalbinė inovacija, atrodo įtikinamas. Ar ji išties yra ir neatsitiktinis, neparalelios raidos atvejis, palikta spręsti skaitytojui. Į šį klausimą veikiausiai patikimai galėtų atsakyti nustatyta minėto sonantų pokyčio baltų ir slavų kalbose chronologija. Taigi bent jau kol kas W. Hocko straipsnis yra gana rimtas argumentas, jog bendra baltų ir slavų kalbų prokalbė egzistavo.

Daug vėlesni kalbos istorijos tarpsniai aptariami Konstantyno Karulio straipsnyje „Baltisches Deutsch und Lettisch. Zur sprachlicher Interferenz“ (p. 146–173). Tai latvių ir Pabaltijo vokiečių istorijos bei kalbos ryšių apžvalga XIII–XX amžiuje. Kaip rodo literatūros sąrašas, pateikti visų šiuo klausimu pareiktų nuomonių sintezės, analizės nesiekta (naujesnę literatūrą žr. P. U. Dīni BK 287–290). Labiausiai gilintasi į abiejų kalbų leksikos sąveiką, aptarta fonetinė skolinių adaptacija, kai kurie garsyno pakitimai. Be to, užsiminta ir apie Pabaltijo vokiečių kalbos žodžių darybos, sintaksės ypatumus, nulemtus latvių kalbos įtakos. Neaišku, kodėl beveik apeiti analogiški latvių kalbos lygmenys – tam tikros latvių žodžių darybos, sintaksės ypatybės trumpai aptartos tik paskutiniame skyrelyje (p. 171), kuris reziumuoja Pabaltijo vokiečių kalbos poveikį latvių kalbai. Remdamasis savo parengtu nauju

⁷ Teksto kritikos ir genetikos metodai vidinės lingvistikos klausimams spręsti šiaip jau taikyti ne kartą, ypač amerikiečių kalbotyroje, žr. aptarimo straipsnio 4 išn. (p. 122), tačiau baltų kalbotyroje tai daroma bene pirmą kartą.

latvių kalbos etimologijos žodynu, Karulis latvių kalbos skolinių sąrašą papildo ir nauja medžiaga. Tačiau kai kurios jų etimologijos nėra iki galo aiškios. Atrodytų, gana įtikinamai motyvuota la. *burkāns* „morka“ kilmė – per Pabaltijo vokiečius (*burkan(e)*, *borkane* „t. p.“) iš ryt. fryzų *bure*, *burre* „ovali šaknis“, demin. *burke* (p. 156; dar plg. Karulis, Latviešu etimoloģijas vārdnīca, I, 1992, 155). Vis dėlto artimų lietuvių, senųjų rusų, baltarusių, estų, suomių žodžių ryšiai lieka gana migloti⁸. Įsidėmėtinas ir s. lie. *burkantai* „pasternokas, cukrinė šaknis“ SD bei est. *porgand* baigmenų sutapimas. Kol minėti ryšiai neišaiškinti, nėra visiško tikrumo ir dėl latvių žodžio etimologijos. Taip pat galima paabejoti, ar iš tiesų la. *karaša* „plokščias pyragas iš rupių miltų“, kuris perimtas ir į Pabaltijo vokiečių kalbą (p. 168), yra savas latvių kalbos žodis, senas ide. veldinys – mat minėtame latvių kalbos etimologijos žodyne (I 381) jo senumas grindžiamas vienintele paralele su het. *karaš-* „grūdai, iš kurių miltų nekepama duona“. Labai nevienodai darbe išskirtos žodžių leksikos grupės (p. 162). Šalia prekybos, amatų, religijos terminų aptariama ir esą kasdienių reikmių leksikos grupė (vok. Wörter des täglichen Bedarfs), prie kurios priskiriami įvairiausių reikšmių žodžiai, pvz., *brīvs* „laisvas“, *brūns* „rudas“, *sīpols* „svogūnas“, *spēlēt* „žaisti“, taigi paprasčiausiai surenkami kitoms grupėms netinkantys žodžiai. Pasitaiko ir redakcinių netikslumų: nagrinėjant skolinius, teigiama, jog per Pabaltijo vokiečius į latvių kalbą atėjo lenkų ir lietuvių kalbos žodžiai (p. 158) ir nurodomas ankstesnis skyrelis (2.4) – iš tiesų minėtame skyrelyje (p. 156) pamatuotai kalbama apie lenkų ir švedų (ne lietuvių) kalbų žodžių perėmimą.

Gana kontroversiškas yra žymaus rusų etimologo Vladimiro N. Торопово straipsnis „Из балто-славянской лексикологии“ (p. 301–317), kuriame pradėta tirti iki šiol dažnai apėita baltų ir slavų onomatopėjinė, ekspresyvioji leksika. Preliminarius tyrimus įgalino savita baltų ir slavų

⁸ LKŽ I² įtrauktų žodžių ryšiai taip pat labai įvairialypiai: *burkantas* laikomas skoliniu iš s. r. *буркань*, *burkōnas* „morka“ – iš la. *burkāns* (šis – iš vok. trm. *Burkan*), o veikiausiai tos pat (tolimosios) kilmės *barkūnas* „bot. ankštinių šeimos pievų ir laukų žolė (Melilotus) [kaip ir pastarnokai, žydinti gelsvais žiedais]“ – iš br. *баркун*.

bendrybių traktuotė. Šis terminas suvokiamas labai plačiai – tai ne tik išskirtinės baltų ir slavų kalbų izoglosos, bet ir daugiau kalbų atitikmenų turinčios gretybės bei skolinių sugretinimai. Kitaip tariant, pateikiamos fonetiškai ir semantiškai artimų baltų, slavų žodžių sąsajos (konkrečiau – dvi onomatopėjinių žodžių grupės: su šaknimi **mur-C-* / **m̃r-C-* ir pradiniais **ša-C-*: **še-C-*), o nuodugnaus etimologinio įvertinimo kol kas atsisakoma. Tokia pozicija tiriant ypatingą, kilmės požiūriu sunkiai verifikuojamą leksikos grupę gal ir pateisinama. Bet dėl to tampa neįmanoma kaip nors vertinti pirmoje straipsnio dalyje nustatomų bendrų formų, pvz., bl.–sl. **murk-* I, II, III (p. 303t.), kurios klaidinančiai asocijuojasi su įprastai kalbininkų rekonstruojamomis baltų-slavų prokalbės formomis. Pati surinkta darbo faktinė medžiaga labai sodri, kelianti žodžių istorijos tyrėjui minčių, norą padiskutuoti dėl jos interpretavimo. Straipsnyje teigiama, jog lie. *šabálda* „gremėzdas; kas daužosi, trankosi, padauža“, *šabaldóti* „neaiškiai kalbėti“, *šebaldėlė* „niektaušks, plepys“, *šėbeldoti* „erzinti, kabinėtis“, r. *шаба́лда* „niektaušks, plepys, melagis, bastūnas“, *шеба́лда* „dykūnas“, *шабо́лдамъ* „valkiotis“⁹ ir kt. pamatas veikiausiai yra priešdėlio vedinys: **ša-* (**še-*) + **bald-* (p. 309), o lie. *šavalkinėti* „valkiotis, slampinėti“ (nors tai aiškus priesagos vedinys iš *šaválka* „valkata, apsileidėlis“) tiesiai laikoma priešdėlio vediniu (p. 313). Vargu ar teisinga šiuose žodžiuose išvelgti priešdėlį. Toks aiškinimas istorinės darybos požiūriu yra nepakankamas: neaiškus pamatinis žodis, darybos reikšmė. Kita vertus, atrodytų, jog žodžiai *šabálda*, *šabaldóti*, interj. *šabaldái* „nevikriam, triukšmingam ėjimui nusakyti“ ir t. t. garsiškai ir semantiškai buvo veikiami kitų panašių onomatopėjinės kilmės žodžių grupių, sąveikavusių ir tarpusavyje; plg. *švabálda* = *švebėlda* „kas švebeldžiuoja, šveplys, niektauška, plepys“¹⁰, *švabaldúoti* = *švebeldúoti* „švepluoti, neaiškiai kalbėti; taukšti, kalbėti niekus; gerai ne-

mokant kalbėti svetima kalba“, interj. *švebeldái* „neaiškiam kalbėjimui, šveplavimui nusakyti“; *tabálda* „vėjavaikis, plepys“, *tabaldintis* „valkiotis, bastytis [ir kt.]“, interj. *tabaldái* „nusakomas bėgiojimas, lakstymas, bėgimas“, *tābalas* „tabaluojantis daiktas; vėjavaikis, plepys [ir kt.]“, *tabaluoti* „kabančiam judėti, kabaliuoti; judinti į šalis, siūbuoti, makaluoti; valkiotis; niekus plepėti [ir kt.]“; *kabálda* „kas eina iš lėto šlubuodamas, kabalduodamas; šlubis, netikėlis; išklibęs senas daiktas, griozdas“; *kebėlda* „griozdas“; *kabaldúoti* „sunkiai eiti, krypuoti, vos vilktis; šlubuoti; kabėti nukarus; kabant judėti; liuoksėti, šuoliuoti [ir kt.]“, interj. *kabaldái* „klibinkšt, klibi (apie raišo ėjimą); trinkt, keberiokšt; liuokt (apie bėgimą šuoliais)“, interj. *kabildái* „klibinkšt, klibi (apie raišo ėjimą); tabalai, maskatai“ (žr. LKŽ V; XIV; XV). Straipsnyje minėtas *šaválka* „valkata, perėjūnas; tinginys, lėtadarbis; apsileidėlis“ ir jo variantai *šašválka* „niekam tikęs, netvarkingas žmogus, valkata“, *šešvėlka* „t. p.“ taip pat gali būti susiję su anksčiau aptartais onomatopėjiniais žodžiais, nors dėmesys atkreiptinas ir į kai kurias baltarusybes bei spėjamus jų perdirbinius dėl adaptacijos: p. a. *šavōlas* „niekam tikęs žmogus“, *švalna* „kas tauzija, kalba niekus“, *švālas* „t. p.“, v. a. *švōlas* „nerimtas, be nuovokos, niekam tikęs žmogus“, r. a. *švolià* „plepys, melagis, švojus“, *švālkus* „kas tauzija, kalba niekus“, *šválka* „valkata, perėjūnas“ ir kt. (plg. br. *шавель*, *шваль* „netikę daiktai, atmatos; nenaudėlis, pašlemėkas, niekam tikęs žmogus“).

Friedhelmo Hinzės straipsnyje „Pomoranisch *žičaga* / *žičoga* u. a. „Riese“ sowie andere Bezeichnungen des Riesen im Pomoranischen“ (p. 109–118) išsamiai tiriama pamarėnų milžino pavadinimų, ypač pam. *žičaga* / *žičoga*, kilmė. Šis žodis, F. Hinzės manymu, gretintinas su rytų baltų *did-* šaknies žodžiais lie. *didelis*, *didžiuoklis* „kas išdidus, išpuikėlis; milžinas“, la. trm. *didelis* „didelis ir kvailas žmogus“. Rekonstruojama pradinė forma bl.–sl. *did-ęga „didelis vyras, milžinas“ formaliai būtų artimiausia lie. būdvardžiui *didinga*. Vis dėlto pateiktos lenkų tarmių paralelės nėra visiškai patikimos – le. trm. *dzidoń* „aukštas, lietas vyras“, *dzidula* „aukšta ir lieta moteris“ gali būti ir lituanizmai (žr. Ю. А. Лаучюте, Словарь балтизмов в славянских языках, Ленинград, 1982, 106); tokiu atveju spėjamas (bl.–)sl. **did-* buvimas būtų pagrįstas tik vienu slavų žodžiu.

⁹ Gausi rusų kalbos medžiaga daro abejotiną J. Laučiūtės mintį, jog br. *шаба́лда* „niektaušks, plepys“ yra baltizmas (žr. Ю. А. Лаучюте, Словарь балтизмов в славянских языках, Ленинград, 1982, 135).

¹⁰ Šio tipo žodžiai įgyja ir kūno dalių reikšmes, plg.: žem. *šabáldos* „sprandas, pečiai“; *švabáldos* = *švebėldos* „snukis“.

Akcentuotina, jog ir prūsų kalbos, kuri iš visų baltų turėjo glaudžiausius kontaktus su pamarėnais, paminklai *did-* šaknies žodžių neužfiksavo.

Onomastikos klausimams skirtas Anatolijaus P. Nepokupno darbas „Укр. Стрвѣж-Стривѣгор, Стривѣж и прус. Strowange как варианты композиты *strŭ- / *strŭ-ϕeng(h) / -r- в гидро- и топонимии Днестра, Вислы и Преголи“ (p. 226–238). Kaip ir F. Hinzės straipsnis, jis yra iš slavistikos srities, nors daug remiamasi ir baltiška medžiaga. Pagrindinę atliktų tyrimų išvadą įvardija pats straipsnio pavadinimas – ukrainų vietovardžiai *Стрвѣж* ir *Стривѣгор* istorinės darybos požiūriu yra savi dūriniai, atspindintys archajišką darybos būdą ir turintys paralelių prūsų kalboje. A. Nepokupno darbas dar kartą liudija filologinių tyrimų svarbą žodžių kilmei nustatyti. Minėtų vietovardžių etimologiją iki galo išsiaiškinti padėjo pakartotinis senųjų šaltinių (XVI a.) peržiūrėjimas: mat nuo XX amžiaus pradžios padaryta skaitymo klaida – išskaityta *Стрвѣжа* vietoj *Стрѣважа* – buvo perimta į visus tolesnius mokslo leidinius ir ja remiantis buvo kuriamos etimologijos. Kad dėl klaidingo perskaitymo ir lituanistikoje prikuriama žodžių nebuvėlių, rodo nesenas Rūtos Buivydienės straipsnis (žr. Blt XXXV (2) 213–218).

Daiktavardžių istorinės darybos tyrimus tęsia Saulius Ambrazas („Zur Entwicklung der Nomina attributiva in den baltischen Sprachen“, p. 13–20). Gerokai užtrukęs recenzuojamos knygos spausdinimas, dėl kurio apgailėstauja ir rengėjai (žr. pratarbę), buvo ypač nepalankus šiam straipsniui, nagrinėjančiam baltų kalbų ypatybės turėtojų pavadinimus. Tuo pat metu, kai pasirodė „Aspekte baltistischer Forschung“, Lietuvoje buvo išleista ir S. Ambrazo monografija „Daiktavardžių darybos raida II. Lietuvių kalbos vardažodiniai vediniai“ (Vilnius, 2000), kurioje dar išsamiau aptarti *nomina attributiva* (žr. p. 113–191; ypač 202–207); čia pridėta ir gana plati vokiška santrauka. Taigi straipsnis, kuriame šiaip jau pateikta gerai susisteminta ir ištirta medžiaga, prado savo aktualumą, juo labiau kad nieko naujo, palyginti su monografija, čia nepasakyta.

Iš likusių istorinės kalbotyros darbų paminėtinas rimtas Williamo R. Schmalstiego darbas („Dative or Accusative, A Latvian parallel to Proto-Indo-European“, p. 291–300), kuriame tiriami tam tikri indoeuropiečių prokalbės linksnių

sistemos aspektai. Mokslininko manymu, senasis galininkas yra kilęs iš skilusio naudininko linksnio. Į istorinės akcentologijos klausimus gilinasi Eberhardas Winkleris („Zum Stoßton im Ostseefinnischen“, p. 344–363). Pasak jo, Pabaltijo finų laužtinė priegaidė veikiausiai kilusi dėl latvių kalbos įtakos.

Su istorija, tik labiau ne kalbos, o tautos, susijusi Zigmo Zinkevičiaus lietuvių kalbos tarmių padėties slaviškose žemėse apžvalga („Die untergehenden litauischen Mundarten in Weißrusland und Polen“, p. 364–382). Straipsnio pavadinimo žodis „nykstančios“ tampa savitu viso darbo leitmotyvu. Optimizmo nekelia ir greta dialektologinių duomenų pateikta kai kurių vietovių lietuviškai kalbančių gyventojų statistika (tiesa, gana senoka).

Sinchroninės lietuvių ir latvių (bendrinės) kalbos žodžių darybos klausimus aptaria Jochnas D. Range („Die Wortbildungskategorie *Nomen loci* in den balt. Gegenwartssprachen“ p. 239–251). Straipsnyje įvairiapusiškai tiriami ir lyginami abiejų kalbų vietos pavadinimų ypatumai, nustatomas jų dažnumas, produktyvumas. Dėl *nomen loci* ir dabar nėra vieningos nuomonės: dalis kalbininkų tokios darybos kategorijos linkę atsisakyti – jos išskyrimas esą labiau remiasi leksine, o ne darybine vedinių reikšme, – dalis (didesnioji) laikosi tradicinės klasifikacijos su vietos pavadinimų klase¹¹. J. Range palaiko tradicinį požiūrį, tačiau skiria mažiau darybos tipų negu dabartinės lietuvių ir latvių kalbos gramatikos. Tokį skyrimą bus lėmęs lakoniškai nusakytas atrankos principas: vietos pavadinimo reikšmė gali būti įvardyta sintaksiniu junginiu *tai, kur yra arba vyksta* (vok. *das, wo ist oder geschieht* p. 242). Kitaip sakant, pasirinkti vediniai, žymį vietą pagal joje esančius daiktus arba pagal joje atliekamą veiksmą, o tie, kurie žymi vietą pagal jai būdingą ypatybę ir šiaip jau laikomi vietos pavadinimais, atmesti (dėl *nomina loci* apibūdinimo žr. V. Urbutis, Lietuvių kalbos gramatika, I, 1965, 396). Vis dėlto, plačiau žvelgiant, pastaroji vedinių grupė taip pat galėtų būti įvardyta minėtu sintaksiniu

¹¹ Žr. V. Urbutis, *Žodžių darybos teorija*, Vilnius, 1978, 281; R. Laskowski, *Derywacja rzeczowników w dialektach laskich 2. Rzeczowniki z formantem w funkcji przedmiotowej*, Wrocław [et al.], 1971, 6.

junginiu, pvz., *sausuma* = vieta, kur yra sausa. Kodėl atsisakyta dar ir kitų, autoriaus definiciją lyg ir atitinkančių darybos tipų, pvz., vedinių su *-ija*, *-ystė*, apskritai galūnės vedinių (plg. LKG I 401, 402, 405), lieka neaišku. Beje, teiginys, jog afiksas *-tuvė* priklauso vien *nomen loci* darybos kategorijai (p. 248), nėra tikslus: su šia priesaga sudaroma ir šiek tiek įrankių pavadinimų, plg. *kultuvė* „medinė lentelė su kotu žlugtui daužyti“, *trintuvė* „priešais bulvėms tarkuoti“. Galima paabejoti, ar iš tiesų sudaiktavardėjusius dalyvius *valgomasis*, *laukiamasis* ir pan. galima traktuoti kaip darybos tipą, dar vieną naują vietos pavadinimų darybos kategorijos narį (žr. p. 250). Juk darinį apibrėžiančių pagrindinių darybos santykių čia nėra (plg. Urbutis ŽDT 296t.).

Aptariamoje knygoje sinchroninei kalbotyrai skirtas ir Paolos Cotticelli-Kuras straipsnis („Der Tempuswechsel in den litauischen Märchen“, p. 69–88). Čia analizuojamos istorinio esamojo laiko funkcijos lietuviškose pasakose – Augusto Schleicherio iš mokytojo Kumutaičio užrašytuose ir išleistuose tekstuose.

Latvių kalbininkė Baiba Metzāle-Kan gere painokai svarsto latvių kalbos *-st-* tipo veiksmažodžių struktūros, darybos bei kitus ypatumus („Derivational Processes and Conjugational Type *-st-* Verbs in Latvian“, p. 187–195).

Iš nekalbinių darbų, kurių yra labai nedaug, didžiuma nagrinėja mitologijos, tautosakos klausimus: Nikolajus Mikhaïlovas aptaria trejo-pai traktuojamą *baltų-slavų mitologijos* terminą („Einige Anmerkungen zum Begriff „Baltisch-Slavische Mythologie“, p. 206–225), Janas Peteris Locheris tiria latvių gamtiškosios dievybės *meža māte* „miško motina“ ir panašių dievybių kilmę („Lett. *Meža māte* „Waldmutter“ und ähnliche göttliche Natur-Wesen“, p. 176–186), Vaira Vykė-Freiberga įvairiapusiškai analizuoja *bahuvrihi* tipo epitetus latvių dainose („Of Golden-Winged Fish and Black-Eyed Rivers: the bahuvrihi Epithet in the Latvian Dainas“, p. 318–343). Įdomus vienintelis literatūrologiniams tyrimams skirtas Maximiliano Ranklio straipsnis „Der Stoff von Herkus Monte bei Rolf Lauckner und Juozas Grušas“ (p. 252–278), kuriame lyginamos dvi skirtingų pasaulėžiūrų autorių dramų apie prūsų karį ir vadovą Mantą.

Derėtų pasidžiaugti, kad pirmasis Greifswaldo universiteto Baltistikos instituto raštų tomas skaitytojų nenuvilia. Ilgai trukusi knygos leidyba, viena kita pasitaikanti korektūros klaidelė nesumenkino tyrimų rezultatų. Daugelis į straipsnių rinkinį patekusių darbų yra įdomūs, naujai parodantys kai kuriuos baltų kalbotyros aspektus.

Birutė Kabašinskaitė